

Uzroci smrti u parohiji Vojakovac kod Križevaca u periodima od 1900. do 1914., od 1941. do 1945. i od 1949. do 2015. godine¹

Filip Škiljan

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

filip.skiljan@imin.hr

SAŽETAK: Vojakovac je središte male parohije koja se nalazi sjeverno od Križevaca na južnim obroncima Kalnika. Pravoslavno stanovništvo je na tome području u većem broju doseljeno tijekom XVI. stoljeća. U radu se donosi pregled demografskoga razvoja parohije Vojakovac te se zaključuje da je broj Srba u parohiji Vojakovac tijekom XX. stoljeća opao zbog stradanja u Drugom svjetskom ratu, zbog iseljavanja u velike gradove, zbog asimilacije i zbog etnomimikrije. Rad donosi informacije o uzrocima umiranja na području parohije Vojakovac u različitim periodima tijekom XX. stoljeća. Podatci se donose na temelju matičnih knjiga umrlih parohije Vojakovac koje se nalaze u Arhivi Srpske pravoslavne crkve Mitropolije zagrebačko-ljubljanske u Zagrebu. Rad se također bavi i običajima prilikom umiranja u Kalničkom prigorju i u Podravini kod Srba i kod Hrvata.

Ključne riječi: *Srbi; Vojakovac; Koprivničko-križevačka županija; Križevci; običaji*

Uvod i metodologija

Istraživanje manjinskih vjerskih zajednica u Hrvatskoj sve je popularnije među etnolozima, povjesničarima i sociolozima. Za svakodnevni život ruralnih zajednica postoji sve veći interes i u znanstvenim krugovima. Etnolozi, sociolozi, antropolozi, demografi, a u posljednje vrijeme i povjesničari bave se istraživanjima ruralnih zajednica. Gospodarske i društvene promjene unutar jedne mikroregije odražavaju se daleko šire na društvenim i gospodarskim procesima u svijetu pa nije pogrešno reći da povijest svih ljudi čini svjetsku povijest. »Te pojedinačne priče o teškom ili lagodnom djetinjstvu, radu, vjeri, obitelji i prijateljima, o onom malom svijetu jednako anonimnih pojedinaca, u kojem se netko kretao, govore

¹ Tekst je u znatno izmijenjenu obliku objavljen u knjizi: H. Petrić, F. Škiljan, *Iz povijesti Srba u Koprivničko-križevačkoj županiji*, Zagreb 2019.

tek o njegovom/njenom životu.«² Međutim, kada se prikupi nekoliko tih priča (uz uvjet da su ih ispričali pripadnici iste društvene skupine s istoga zemljopisnoga područja), one postaju ogledalo društvenih procesa u određenom periodu na određenom prostoru.

U svojem sam istraživanju pokušao prikazati uzroke smrti i odnos prema smrti na području male parohije Vojakovac kod Križevaca. Istraživanje je jednim dijelom zasnovano na metodi usmene povijesti,³ odnosno na razgovorima vođenim s pripadnicima srpske nacionalne manjine s područja Koprivničko-križevačke županije. Ukupno je razgovarano s devet kazivača u dva navrata – prvi put u ožujku, srpnju i kolovozu 2010. godine, te drugi put u studenom 2017. godine. Unatoč tome što ova metoda ima već poznate slabosti, ona je u principu nezamjenjiva za proučavanje povijesti seoskoga stanovništva, koje samo ne ostavlja pisani trag za sobom, a o kojemu najčešće pišu drugi, tj. pripadnici školovane elite, kako navodi Suzana Leček, i to »često neobjektivno, tendenciozno, a svakako nepotpuno«.⁴ Osim metode usmene povijesti, pregledane su i matične knjige umrlih parohije Vojakovac koje se nalaze u Mitropoliji zagrebačko-ljubljanskoj u Zagrebu.⁵

Parohija Vojakovac nalazi se na južnim obroncima Kalnika nedaleko Križevaca. Radi se o teritoriju koji se naslanja na parohije nekadašnje koprivničke općine koje se nalaze na sjevernim padinama Kalnika i Bilogore (Veliki Poganac, Lepavina). Parohiju sačinjavaju naselja Vojakovac, Pobrđani, Čabraji, Ivanec Križevački, Vojakovački Osijek, Vojakovački Kloštar, Vujići, Kostadinovac i Mičijevac. Srbi su na područje Vojakovca doselili već u XVI. stoljeću i novome su naselju dali ime Batinjani, prema imenu naselja Batinjani u zapadnoj Slavoniji.

Dušan Kašić upućuje na dugogodišnju srpsku prisutnost na ovome području: »Srpsko gospodstvo Kalnikom, koje je trajalo čitavih sto godina (1434–1537), od Katarine Branković-Celjske do Nikole Hercegovića, učinilo je da je ovdje najbolje očuvana srpska tradicija. U srpskom potkalničkom selu Osijeku sačuvalo se predanje da je tamošnju srpsku crkvu sagradila neka Srpkinja grofica, koja je sta-

² S. Leček, »Seljačka obitelj u Hrvatskoj 1918.–1960. Metoda usmene povijesti (oral history)«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 29, (1996), str. 249.

³ Metoda usmene povijesti najčešće se definira kao oblik povijesno-istraživačke prakse, tj. kao bilježenje, čuvanje i interpretacija povijesnih informacija utemeljenih na osobnim iskustvima i mišljenjima govornika, tj. postupak smišljenog audio- ili audio-vizualnog bilježenja osobnih događanja ili iskustava. Predmet usmene povijesti su pojedinci ili grupe koji su do sada bili odsutni ili nevidljivi u kolektivnoj povijesti, a sada postaju predmet povijesnih istraživanja te takva povijest postaje prigoda za promišljanje što to zaista čini povijesno znanje.

⁴ Suzana Leček, »Struktura seljačke obitelji Prigorja i Hrvatskog zagorja (1918.–1941.)«, *Časopis za suvremenu povijest*, 31/2, 1999., str. 284.

⁵ Matične knjige umrlih dobio sam na uvid od vojakovačkog paroha Đorđa Filipovića.

novala u Kalniku».⁶ Navodno je jedna od najstarijih srpskih obitelji u ovom kraju »porodica Vitanovića, koja se danas razgranala u čitavo pleme« u potkalničkom selu Osijeku,⁷ koji u srednjem vijeku nije bio dio velikokalničkoga vlastelinstva (koje su duže vrijeme držali vlastelini srpskoga podrijetla) nego poseban posjed te na njemu nisu mogli biti naseljeni Srbi pristigli s velikokalničkim vlastelinima (Katarina Branković ili vojvode od svetoga Save).

O vremenu vlaškoga doseljavanja svjedoči dokument o trgovištu Brezovica, gdje je Ivan Johannes Peasinovych 1610. izjavio da su se Vlasi u Osijek doselili prije dvadeset godina, dakle oko 1590.⁸ Vojakovac i okolica nalazili su se unutar Vojne krajine, a pravoslavci su na to područje doseljavali zbog obrane Habsburške Monarhije od Osmanlija, zbog čega je 1538. godine i osnovana Križevačka kapetanija. Godine 1630. doneseni su Vlaški statuti koji su krajišnicima koji su živjeli u Vojnoj krajini osiguravali autonomiju, a prema pisanju Alekse Ivića oko 2/3 stanovnika Križevačke kapetanije u XVII. stoljeću bilo je pravoslavno.

Na području Križevačke kapetanije, a kasnije Križevačke pukovnije izbilo je i nekoliko buna. Najveće su bile Osmokruovićevo buna 1666. godine i buna Petra Ljubojevića iz 1755. U njima su, sasvim sigurno, sudjelovali i krajišnici iz Vojakovca i okolice.

Križevačka pukovnija ustanovljena je 1746. godine, a najsjevernija od njezinih 12 kumpanija bila je Vojakovačka kumpanija, koja je obuhvaćala Carevdar, Vojakovac, Osijek Vojakovački i Sveti Petar Čvrstec. Vjerski centar ovoga područja bio je manastir Lepavina. Područje Vojakovca nalazilo se unutar Vojne krajine sve do 1871., kada je Vojna krajina (Slavonska granica) ukinuta. Nakon toga formirane su županije, a Vojakovac se našao unutar Bjelovarsko-križevačke županije u kotaru Križevci. Krajem XIX. stoljeća na području parohije Vojakovac živjele su obitelji: Anđelić, Babić, Besedić, Božičković, Božović, Cetušić, Dragašević, Dukić, Đuričić, Harambašić, Klisurić, Kostadinović, Mandić, Marinković, Miletić, Miljanović, Mirković, Mihajlović, Novaković, Pavković, Pavlović, Popović, Preradović, Radanović, Radivojević, Radotić, Rajak, Rakić, Sužnjević, Tonković, Vitanović, Vujić, Vukičević, Vukojević, Vučić i Zorčić.⁹

U Vojakovcu stoji hram sv. Georgija iz 1769. godine, sagrađen u baroknom stilu prema projektima tadašnje krajiške vojne uprave. Hram sv. oca Nikolaja u

⁶ D. Kašić, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 2004., str. 26.

⁷ R. Grujić, »Najstarija srpska naselja po severnoj Hrvatskoj«, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, god. 1, br. 2, Beograd 1912., str. 157.

⁸ J. Adamček i sur., *Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću, (Grada)*, Zagreb 1985., str. 10.

⁹ D. Kašić, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 2004., str. 41–42.

Osijeku Vojakovačkom sagrađen je 1763. na mjestu starijega hrama iz 1592. godine, dok je hram sv. Ilije u Pobrđanima podignut 1763. godine.¹⁰ Prema popisu domova po pravoslavnim parohijama, na području parohije Vojakovac 1732. godine bila su 182 doma.

Popisi stanovništva, kao i interni popisi koje su izrađivale crkvene vlasti upućuju na to da su sela Vojakovac, Kostadinovac, Vujići, Vojakovački Osijek, Čabraji i Pobrđani Vojakovački nekada bila pretežno pravoslavna sela. Osim Osijeka Vojakovačkog i Vojakovca ostala su naselja bila relativno malena, odnosno nisu nikada imala više od 200 stanovnika. Osijek Vojakovački i Vojakovac bila su velika naselja u kojima su Srbi i Hrvati živjeli izmiješano i u kojima se zbog postojanja dvije bogomolje odvijao vjerski život kalničkih Srba s križevačkoga područja.

Ostala naselja (Kloštar Vojakovački, Ivanec Križevački i Mičijevac) imali su uvijek određen postotak Srba, ali oni nikada nisu činili apsolutnu većinu u ovim mjestima. Srbi su na području križevačke bivše općine živjeli i žive još u selima Hrsovo, Povelčić, Velike Sesvete, Male Sesvete, Sveti Ivan Žabno te u gradu Križevcima, gdje je parohijalna crkva posvećena sv. Savi podignuta 1905. godine. Pravoslavni hramovi stoje i u Poveliću, Svetom Ivanu Žabnu i Velikim Svetama.

Iz popisa stanovništva jasno je vidljiv trend opadanja broja Srba u svim naseljima, osobito nakon Drugoga svjetskog rata kada su neka od ovih naselja (Osijek Vojakovački i Vojakovac) proživjela znatne demografske gubitke, što zbog stradanja dijela stanovništva u Drugom svjetskom ratu u partizanima i ustaškim pogromima, što zbog bolesti koje su harale ovim krajevima tijekom samoga rata. Nakon Drugoga svjetskog rata niti jedno od nabrojanih naselja nije doseglo broj pravoslavnih Srba od prije Drugoga svjetskog rata.

Treba također spomenuti i činjenicu da su gotovo čitavo selo Osijek Vojakovački te pojedinci iz Čabraja, Pobrđana i Vojakovca trebali prisilno biti iseljeni u Srbiju te su u ljeto 1941. transportirani u Sabirni logor za preseljenike u Požegu, ali su uslijed nemogućnosti da ih Srbija primi, odnosno uslijed prekida prisilnoga iseljavanja iz NDH u Srbiju, vraćeni u svoja naselja tijekom studenog 1941. Dio kalničkih Srba prešao je tijekom Drugoga svjetskog rata na grkokatoličku, odnosno rimokatoličku vjeroispovijest, o čemu postoje i dobro sačuvani podatci u Hrvatskom državnom arhivu i u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu.

¹⁰ Srpska pravoslavna crkva, Mitropolija Zagrebačko-ljubljanska, *Pregled stanja-Šematizam*, Zagreb 2009., str. 94–96.

Hram u Vojakovcu opsluživao je tijekom Drugoga svjetskog rata grkokatolički svećenik Josip Melenjuk. Nakon Drugoga svjetskog rata svi su ovi prijelazi bili poništeni pa su se Srbi s križevačkoga područja vratili pravoslavnoj vjeroispovijesti.¹¹ Opadanje broja Srba na križevačkom području nakon Drugoga svjetskog rata treba objasniti činjenicom da su Srbi u Drugom svjetskom ratu imali velike demografske gubitke od kojih se nisu uspjeli oporaviti, da je područje sjeverozapadne Hrvatske bilo izloženo općoj depopulaciji sela, odnosno da se zbog etnomikrije i asimilacije relativno mali broj mlađih osoba na tome području izjašnjavaju kao Srbi.

Tablica 1. Parohijalni popisi iz 1929., 1953., 1991., 2007. i 2008. godine¹²

Naselje	Broj domova 1929.	Broj duša 1929.	Broj duša 1953.	Broj duša 1991.	Broj duša 2007.	Broj duša 2008.
Vojakovac	144	604	181	80	-	-
Vojakovački Osijek	108	443	273	112	-	-
Kloštar Vojakovački	41	319	162	76	-	-
Ivanec Križevački	8	34	42	17	-	-
Pobrđani Vojakovački	-	-	64	35	-	-
Ukupno parohija Vojakovac	301	1400	722	320	227	208

¹¹ O prisilnim iseljavanjima Srba i prekrštavanju Srba na križevačkom području vidi u: F. Škiljan, »Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci u vrijeme NDH«, *Cris*, XVII/1 (2015), 97–107; F. Škiljan, »Prisilno iseljavanje Srba iz Podravine i Kalničkog prigorja u ljeto i ranu jesen 1941.«, *Cris*, XIV/1 (2012), 342–364.

¹² Srpska pravoslavna crkva, Mitropolija Zagrebačko-ljubljanska, *Pregled stanja-Šematizam*, Zagreb 2009., str. 172–175, 185.

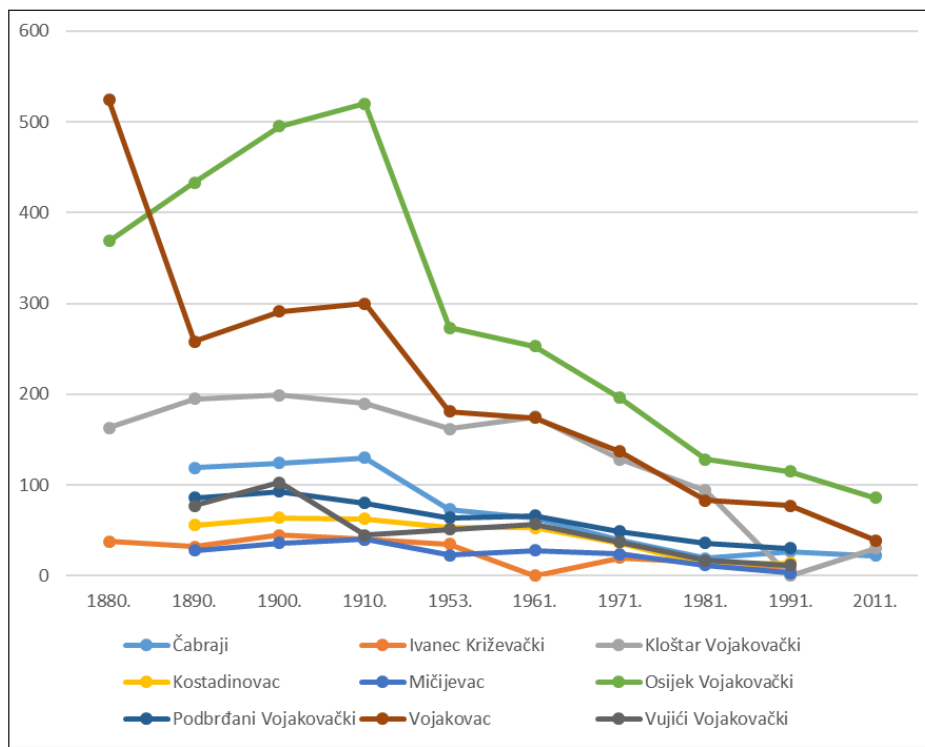
Tablica 2. Ukupan broj stanovnika pojedinoga sela i broj pravoslavnih Srba u popisima od 1880. do 2011.¹³

Naselje	1880.	1890.	1900.	1910.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2011.
Čabradi	Iskazano s naseljem Vojakovac	119/121	124/168	130/169	Iskazano s naseljem Vojakovac	73/184	64/192	39/161	19/129	27/126	22/153
Ivanec Križevački	38/253	32/281	45/364	40/413	Iskazano s naseljem Gornja Glogovnica	35/464	0/451	20/409	15/365	6/348	
Kloštar Vojakovački	163/277	195/442	199/397	190/471	407/804	162/535	175/626	128/536	94/455	67/405	30/366
Kostadinovac	Iskazano s naseljem Vojakovac	56/56	64/64	63/63	Iskazano s naseljem Vojakovac	53/67	53/61	36/55	13/53	14/26	
Mičijevec	Iskazano s naseljem Vojakovac	28/41	36/56	40/60	Iskazano s naseljem Vijakovac	23/144	28/164	24/92	12/44	3/79	
Osijek Vojakovački	369/464	433/562	495/664	520/769	294/475	273/474	253/494	196/394	128/314	115/274	86/205
Podbrđani Vojakovački	Iskazano s naseljem Vojakovac	86/86	93/107	80/92	Iskazano s naseljem Vojakovac	64/83	66/120	49/109	36/81	30/69	
Vojakovac	524/917	258/429	291/576	300/658	455/1038	181/467	174/454	137/472	83/450	77/321	39/234
Vujići Vojakovački	Iskazano s naseljem Vojakovac	77/86	103/113	45/63	Iskazano s naseljem Vojakovac	51/133	57/116	37/90	17/79	12/61	

¹³ J. Gelo, I. Crkvenčić, M. Klemenčić, Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880-1991. po naseljima, Zagreb 1998. Podatci za 2011. godinu dobiveni su u Državnom zavodu za statistiku. Za naselja u kojima je broj Srba manji od 20 kodirani su podatci o narodnosti. Naime, u Državnom zavodu za statistiku postoje podatci po narodnosti po naseljima, ali oni, ukoliko je broj pripadnika nacionalne manjine manji od 20, nisu javno objavljeni zato da se ne bi poimenično moglo odrediti kako su pojedinci nacionalno izjasnili u popisu 2011.

Tablica 3. Broj pravoslavnih na području općine Vojakovac i ukupan broj stanovnika¹⁴

Općina Vojakovac	1921.	1931.
Broj pravoslavnih/ukupan broj stanovnika	1686/10 893	1645/8786

Graf 1. Broj pravoslavnih Srba između 1880. i 2011. u parohiji Vojakovac¹⁵

¹⁴ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. u Kraljevini Jugoslaviji, knjiga II, Prisutno stanovništvo prema veroispovesti, Beograd 1938; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932.

¹⁵ J. Gelo, I. Crkvenčić, M. Klemenčić, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880-1991. po naseljima*, Zagreb 1998.

Liječnička skrb na području kotara Križevci

Nakon ukidanja Vojne krajine pokreće se pitanje reorganizacije zdravstva pa je 24. siječnja 1894. donesen drugi zdravstveni zakon (Zakon o uređenju zdravstvene službe u Hrvatskoj i Slavoniji)¹⁶ radi unaprjeđenja javnoga zdravstva, odnosno osiguranja savjesnoga liječničkog osoblja. Tako pri Vladi postoji Zdravstveni odbor s vrhovnim liječnikom, a na čelu zdravstva u županijama jesu županijski fizik i županijski zdravstveni odbor, a u općinama općinski zdravstveni odbori. Nakon osnivanja kotareva u njima se trebao nalaziti po jedan tzv. kraljevski kotarski liječnik. Općine su trebale imati svaka svoju primalju i liječnika, a ako nisu imale vlastitoga liječnika, liječničku službu obavljali su kraljevski kotarski liječnici. Godine 1894. na području Hrvatske i Slavonije bilo je ukupno 200 zdravstvenih općina s 228 liječnika. U stvarnosti je jedan liječnik dolazio na 10 000 stanovnika. Broj liječnika se ipak svake godine povećavao tako da je 1900. godine bilo 318 liječnika, a 1905. godine 349 liječnika na području Hrvatske i Slavonije. Zakonom je bila osigurana besplatna pomoć za siromašne, liječnički nadzori nad školskom djecom te liječnički nadzor zgrada, bunara i gostionica. Zakonom o ljekarništvu od 11. travnja 1894. godine ljekarne su trebala dobiti sva mjesta s više od 4000 stanovnika, ali i manja naselja ako su bila udaljena 24 i više kilometara od prve ljekarne.¹⁷ Početkom XX. stoljeća najbliža županijska bolnica Križevcima bila je bolnica u Bjelovaru. Na području Bjelovarsko-križevačke županije bile su tri gradske samostalne zdravstvene općine (Bjelovar, Križevci i Koprivnica), 22 i dvije vanjske samostalne zdravstvene općine (Ivanic Grad i Vrbovec). Od te 22 »uzadružene« općine, njih 12 imalo je vlastitoga liječnika, u devet općina liječničku su službu obavljali kotarski liječnici, a tri općine nisu imale liječnika. U kotaru Križevci, koji je bio podijeljen u šest općina, bile su četiri zdravstvene općine (Sveti Ivan Žabno zajedno s Farkaševcem i dijelom općine Vojakovac) u kojoj je liječničku službu obavljao dr. Đuro Hanžek sa sjedištem u Svetom Ivanu Žabnu, zdravstvena općina Sveti Petar Orehovec (Sveti Petar Orehovec i Raven), zdravstvena općina Gradec sa sjedištem u Vrbovcu i zdravstvena općina Vojakovac, gdje je službu obavljao kotarski liječnik dr. Josip Derenčin sa sjedištem u Križevcima. U Bjelovarsko-križevačkoj županiji 1896. bilo je 28 liječnika, od kojih 22 doktora sveukupnoga liječništva i šest magistara kirurgije, 67 primalja i 15 ljekarni s 24 magistra farmacije. U Županiji su bila i tri zdravstvena zavoda: opće javne bolnice u Bjelovaru i Kopriv-

¹⁶ Prvi *Zakon o uređenju zdravstva u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* svjetlo je dana ugledao 1874., u vrijeme važnih reformi koje je provodio ban Ivan Mažuranić. Prema njemu Kraljevska zemaljska vlada preuzela je upravljanje javnim zdravstvom u cijelom njegovu opsegu. Prema Zakonu u gradskim i općinskim magistratima uvode se zdravstvena tijela, a u županijama i podžupanijama uvode se županijski liječnici, te prema potrebi i veterinari. Također se u Odjel za unutarnje poslove Kraljevskoga vijeća Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije uvodi stručno zdravstveno vijeće koje su činili praliječnik kao savjetnik, izvjestitelj za zdravstvene poslove i zemaljski veterinar. (Ivana Horbec, *Zdravlje naroda – bogatstvo države. Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*, Zagreb 2015)

¹⁷ F. Husinec, *Franjo Gundrum Oriovčanin, Gradski fizik u Križevcima*, Križevci 2001., str. 25–30.

nici i gradska bolnica u Križevcima. U svim je gradovima, pa tako i u Križevcima, osnovan Gradski zdravstveni odbor, koji su sačinjavali gradski fizik, gradski kotarski liječnici, najmanje jedan privatni liječnik, jedan duhovnik svake zakonom priznate vjeroispovijesti, gradski veterinar, gradski mjernik, jedan ljekarnik i četiri gradska zastupnika. Predsjednik zdravstvenoga odbora bio je načelnik ili njegov zamjenik u gradu. Gradski je fizik upravljao i gradskom bolnicom i u njoj liječio bolesnike ako bolnica nije imala svojega liječnika.¹⁸

Higijena, starost i smrt – iskazi kazivača iz Kalničkoga prigorja i Podravine¹⁹

Smrt je, uz rođenje i vjenčanje, bila jedan od najvažnijih događaja u životu seljaka.²⁰ U seljačkom društvu i kulturi još u nedavnoj prošlosti smrt je bila sastavnicom živo-

¹⁸ Podatci su preuzeti iz: F. Husinec, *Franjo Gundrum Oriovčanin, Gradski fizik u Križevcima*, Križevci 2001., str. 25–30 i iz *Zakon od 24. siječnja 1894. o uređenju zdravstvene službe u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji i provedbeni naputci k istomu od 15. lipnja 1895. br. 20.315 i br. 24.209*, Zagreb 1894.

¹⁹ Kazivanja su prikupljena tijekom 2010. i 2017. godine.

²⁰ M. Winter opisuje kakvi su običaji kad netko umre u katoličkoj obitelji u okolici Ludbrega. »Zvono sa seoske kapelice svima javlja da se jedan od seljana preselio u vječnost. Stariji muškarci skidaju kapu ili šešir i govore: Daj mu Bog duši mir ili Pokoj mu vječni. U prošlosti se redovito svima zvonilo u župnoj crkvi. Da li je muškarac ili žena, znalo se po zvonjenju: Za muškarca se zvonilo tri put, a za ženu dva puta. I to nekoliko puta dnevno. Dojenčadi i maloj djeci zvonilo obično mali zvon. Preminuli bi ležao u kući dvadeset i četiri sata, a za taj događaj svaka je kuća imala pripremljeni vihlan, veliku lanenu plah-tu, bogato ukrašenu umetnutom širokom čipkom, a ponekad i crvenim vezom. Tim bi se vihlanom prekrio stol na kojem je stajao lijes. Sitne stvarčice koje su pokojniku bile drage stavile bi mu se na prsa. Obično su to bile lula, molitvenici, svete sličice, medaljice. U času smrti bila bi zaustavljena zidna ura i zastrto ogledalo. Preminulom bi zatisnuli oči i podvezali rupcem donju čeljust. Ako bi mu koje oko ostalo otvoreno, rekli bi: Glejte kak gleda, fletno bu nešče moral za njim. Ta zla slutnja bila bi pojačana ako bi se počeo javljati i ćuk. Odar se kitio cvijećem, a svijeće su se palile kao simbol prolaznosti života. Za ukop se pokojnicima davalo najbolje odijelo, a ženama ono što su ga imale na dan vjenčanja. Kad bi umrla koja mlada žena, znala bi se pojaviti koja udovica s coprijom što se sastojala u tome da bi pokojnici u lijes spustila novčić govoreći: 'Tebi groš, meni tvoj muž!' Tih dana u kuću dolaze prijatelji koji ostaju s rodacima preminulog cijele noći. To se zove verestovanje. Oni razgovaraju, kartaju se, piju i spominju pokojnika. Svaki koji dođe u kuću poškropi pokojnika da razagna zle duhove. Žene su znale glasno narekati. Sprovod ili sprevod je bila posljednja počast. Najsvečanije bi se ispraćalo mladića ili djevojku. Pred lijesom je onda išla zaručnica u bjelini s vijencem i velom, odjevena kao mladenka noseći prelomljenu svijeću. Prelomljena svijeća trebala je značiti skršen život. Ako bi pratili djevojku, prelomljenu svijeću nosio je mladić. Na groblju bi pokoji bliži rođak izrazio riječima svoju tugu, ali vrlo rijetko naricanjem. Rodaci bi potom pošli u kuću žalosti da prisustvuju karminama ili posmrtnoj gozbi. Uoči Dušnog dana navečer, iza večere, ostavljalo se nešto jela na čistom bijelom stolnjaku. Stavljalo se i onoliko žlica koliko je bilo pokojnika iz kuće. Do pola noći gorjela bi nasred stola voštana svijeća. Ponegdje se dušicama ostavljao kolač, a siromasi bi metnuli kuružnjaču. Da bi se spriječila smrt, pokušavalo se činiti razne coprije. Kad bi dijete spremili na krštenje, iznijeli bi ga na prozor, a nakon krštenja bi ga također vraćali kroz prozor u kuću jer smrt stoji pred vratima i tako uzalud čeka.« (M. Winter, »Tri najvažnija momenta u životu čovjeka«, *Podravski zbornik 87*, Koprivnica 1987., 160–161). Dobar opis smrti nalazi se i kod HAZU, Odjel za etnologiju, NZ 84, F. Židovec, *Etnografska građa iz Podravine (Đurđevac)*, 5. travnja 1954., 67–71.

ta: ljudi su umirali dostojanstvenije i ljudskije. U etnološkoj literaturi nalazimo opise posljednjih čovjekovih dana. Čovjek je svjestan svojega stanja, ne taji mu se istina pa on, uz pomoć obitelji, svodi račune sa životom, oprašta se od obitelji i prijatelja i miri se s onima s kojima je u zavadi.²¹ Nekada se umiralo od najbezazlenijih bolesti, poput kozica, ali i od znatno opasnijih, poput difterije, tuberkuloze, velikih boginja, dizenterije, pa čak i kuge (posljednji put je zabilježena u đurđevačkoj Podravini 1806. godine)²². Posjeti liječniku bili su daleko rjeđi nego danas. Liječnici su se u to doba nalazili uglavnom u kotarskim ili eventualno općinskim središtima i odlazak k njima iziskivao je mnogobrojne peripetije koje su bile vezane za prijevoz i vremenske nepogode.²³ Osim toga, velik broj seljaka nije imao povjerenja u liječnike. Radije su zvali lokalne vračare i nadržiliječnike. Prvo se za pomoć tražilo neku ženu u selu, rođakinju ili susjedu, potom vračaru, a tek se onda išlo liječnicima. Bolestima je pogodovala i nehigijena koja je vladala u to doba u kalničkim i podravskim selima (iako je stanje bilo znatno bolje nego u preddinarskoj i dinarskoj zoni). O higijeni govore kazivači iz Podravine i Kalničkog prigorja: D. J. iz Segovine kod Ludbrega prisjeća se kako u njihovoj kući »nije bilo ni kupatila ni vodovoda. Sve se obavljalo u potoku. Spavali smo svi u jednoj sobi«. Iz istoga sela M. J. kaže kako u njegovu djetinjstvu »nije bilo parketa, a sol i jabuka su bili za pranje zubi. Prali smo se, ali su stariji, posebno pušači, pljuvali po zemlji, pa su žene to morale čistiti«. M. V. kazuje kako je postojala jedna kuća u Javorovcu kod Koprivnice po kojoj su »slobodno hodale svinje i kokoši te dva-tri kera«. Međutim, bilo je i pozitivnih primjera higijene i održavanja reda u kućama. N. B. kaže kako je u djedovoj kući bilo čak šest kreveta. »Kad smo otišli u Srbiju (za vrijeme Drugoga svjetskog rata, op. a.), ljudi su spavali svi skupa. Bili smo dvadeset i pet godina napredniji od njih«. D. Š. iz Duge Rijeke kod Ludbrega tvrdi da se išlo liječniku u Koprivnicu i Ludbreg. N. R. iz Pobrđana prisjeća se da se vrlo često umiralo od sušice: »Doma se dvorilo onoga koji je bio bolestan, a odlazilo se po liječnika«. I dugo nakon Drugoga svjetskog rata bilo je primjera zaostalosti i prometne izoliranosti sela. V. V. iz Javorovca prisjeća se kako mu je otac umro 1969. od šećerne bolesti. Te je godine snijeg bio viši od dva metra. U Javorovcu nije bilo automobila pa je V. išao pješice u Novigrad kod doktora. Otac mu je ipak prekasno stigao u bolnicu u Koprivnicu: umro je pred bolnicom.

²¹ O tome vidi podrobno u: J. Čapo Žmegač i sur., *Etnografija, svagdan i blagdan hrvatskog puka*, Zagreb 1998., 184–190; *Čovjek i smrt: teološki, filozofski, bioetički i društveni pristup*, Zagreb 2017. (ur. I. Marekšić).

²² V. Miholek, »Pogrebni običaji u Đurdevcu«, *Podravski zbornik*, sv. 28, Koprivnica 2002., 146.

²³ Kotarski liječnici u međuratnom periodu u Koprivnici bili su: dr. Slavko Šešerin, dr. Andrija Španić, dr. Tomislav Bardek, a u općinskim mjestima bili su doktori u Goli dr. Aleksandar Vlajsavljević i dr. Aleksandar Rovij, u Sokolovcu dr. Tomislav Bardek, dr. Joso Sokolić, u Novigradu dr. Ervin Meikner, dr. Hugo Sever i dr. Vlado Vondraček, u Drnju dr. Pavao Tomašić, dr. Stjepan Baneković i u Legradu dr. Hugo Derenčin. (D. Feletar, *Podravina, Općina Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti, knjiga I*, Koprivnica 1989., 315).

Posebno su česte bile dječje smrti. Zbog maloga broja liječnika, velike udaljenosti i prometne izoliranosti pojedinih sela od najbližega doktora, zbog neadekvatnoga i nepravovremenoga liječenja i seljačkoga neznanja i primitivizma djeca su umirala u velikom broju slučajeva i od najobičnije gripe ili jače prehlade. Toga se prisjeća N. R. iz Pobrđana kod Vojakovca: »Od mogega oca su umrli brat i sestra. Isto su tako umrla i djeca od strica mogega oca.« N. D. iz Velikoga Poganca prisjeća se kako su u roku od dva tjedna umrle njezine dvije sestre: »Dobile su temperaturu. Jedna je bila stara sedam mjeseci, a druga četiri godine. Jedna je umrla nakon četiri dana, a druga nakon četrnaest.« N. B. kaže da su »djeca umirala od difterije, od tuberkuloze, a doktoru se rijetko išlo. Doktor je bio u Ludbregu«. M. V. svjedoči kako je njegova »mala sestra, koja je bila starija od mene, umrla jer nije bilo prijevoza do Koprivnice i doktora«. N. V. iz Bolfana kaže kako je njezina majka rodila prvo dijete 1923., a drugo 1925. godine. »Oboje su umrli od šarlaha 1928., pa je mama tugovala između 1928 i 1930. kada je dobila mene. Mama je ustajala noću i tražila koljevku jer joj je bilo teško.«

Pripreme za smrt bile su identične kod katolika i kod pravoslavaca. Pred smrt se trebalo pobrinuti za tijelo, dušu i za oporuku. Umirući se, dakle, prije smrti morao ispovjediti i primiti posljednju pomast. Bolesnik je obično bio smješten u posebnoj, manjoj sobi, a od ukućana jedna se žena brinula o umirućem. Nad umirućim se bdjelo, a u trenutku smrti stavljala mu se u ruke zapaljena svijeća. Ukoliko je čovjek umro bez svijeće, smatralo se da je ureknut. Pokojnika je trebalo nakon smrti obući u novu odjeću, a staru odjeću, u kojoj je umro, trebalo je spaliti. Prije toga pokojnika bi oprali, a vodu se bacalo u dio dvorišta gdje se ne hoda. S obzirom na doba dana, smrtni slučaj se prijavljivao kod liječnika i paroha/župnika. Pokojnika je pregledao i mrtvozornik, ali je liječnik bio taj koji je davao dopuštenje za ukop. Ljeti su se sprovodi održavali predvečer, a zimi u rano poslijepodne.²⁴

N. R. se prisjeća da se »mrtvacu moralo uvijek obući u odijelo, a za tu priliku uvijek je sve bilo spremno. Naime, bolesnik je već sam pripremio odjeću u kojoj je želio biti pokopan. Karmine su trajale cijelu noć, a znalo se kartati i pjevati ako se previše popilo. Najuča familija je bila kod sanduka. Sveštenik bi došao i u dvorištu bi molio i vinom polio mrtvacu, a potom bi se zatvaralo sanduk i nosilo ga se na groblje. Djed je bio četrdeset godina zvonar u Pobrđanima. Zvonilo se dva puta ako bi žensko umrlo i počinjalo se malim zvonom, a ako je muško umrlo zvonilo se tri puta i počinjalo se velikim zvonom, a onda bi se presjeklo malim zvonom.« D. Š. iz Duge Rijeke prisjeća se kako su se sakupljali ljudi kad bi netko umro: »Cijelo selo dođe prije sahrane, a obavezno netko ostaje s mrtvacem preko noći do sljedećeg dana. Nakon sprovo-

²⁴ V. Miholek, »Pogrebni običaji u Đurđevcu«, *Podravski zbornik*, sv. 28, Koprivnica 2002., 150–152.

da obavezno se išlo na ručak. Ručak je bio bogat. Juha je bila obavezna, umak s kuhanim mesom, pečenje i kolači«. M. M. kaže: »Kad netko umre dođu susjedi koji ga obuku, metnu na krevet i u sobu gdje je bio sam. Ljudi su dolazili po cijelu noć i pili su i jeli kolače. Bogatiji su svoje mrtve držali i dvije noći. Na sahrani prvo ide sveštenik, onda lijes, pa obitelj. Prvo idu muškarci, pa žene«. Čuvarina se u Podravini i Kalničkom prigorju nazivala verestovanje.²⁵ N. D. tvrdi kako nije bilo tišljara za izradu lijesa: »Bio je čovjek u selu (Velikom Pogancu, op. a.) koji je izrađivao sanduke od jelovog drveta i koji je izrađivao krstove«. N. se prisjeća kako je baka stavila u djedov lijes novac. Osim novca, u lijes se, prema njezinim riječima, stavljalo i rublje u kojem je čovjek umro, a preko mrtvaca se stavljalo domaće platno: »Na sam lijes nametani su ručnici (tri ručnika) koji su izgledali kao zastave. Na mali krst na groblju stavljao se ručnik«. I N. B. kaže kako su se tek 1955. počeli izrađivati prvi tvornički ljesovi: »Seljaci iz sela su kopali raku na groblju, a ljudi su doma radili krstove«.

Matične knjige umrlih kao povijesni izvor

Izvori za proučavanje prošlosti vojakovačkoga kraja ponajprije leže u matičnim knjigama umrlih koje su nam sačuvane na nekoliko mjesta. Knjige starijega perioda od XIX. stoljeća do 1949. godine nalaze se u Državnom arhivu u Bjelovaru, a njihove se preslike nalaze u Hrvatskom državnom arhivu, dok se matične knjige nakon toga perioda od 1949. do danas nalaze u Zagrebačkog mitropoliji, odnosno u Ilici 7 kod nadležnoga paroha za područje parohije Vojakovac, Križevci i Salnik jereja Đorđa Filipovića.²⁶ U Ilici 7 nalazi se i iznimno vrijedan Domovni protokol u kojem su popisane sve pravoslavne obitelji u parohiji Vojakovac. Prilikom izrade ovoga rada korištene su matične knjige umrlih za razdoblja od 1900. do 1914. godine, od 1941. do 1945. i od 1949. do 2015. godine. Zašto su odabrana ta razdoblja kao karakteristična, iako su nam sačuvane sve knjige umrlih od sredine XIX. stoljeća do današnjih dana? Naime, prije 1900. parosi su vrlo oskudno upisivali razloge smrti svojih parohljana, bilo da nisu bili sigurni od čega su umrli, bilo da nisu smatrali da je to neki važan podatak, a ako su i upisivali takav podatak, on je uglavnom bio jednako upisan za sve koji su

²⁵ Običaj verestovanja prisutan je i u Ždali, prekodravskom hrvatskom mjestu. Kod čuvanja u Ždali vlada potpuno isti običaj kao i kod verestovanja u Gorskome kotaru. Jedina je razlika u tome, što kod toga ne pjevaju posebne pjesme, nego svakakve obične crkvene popijevke. Nakon nekog vremena se stariji povuku u drugu prostoriju, ako je ima, ili pak kuhinju, a mladi, momci i djevojke, ostaju u sobi s mrtvacem. Tu se onda igraju svakakve igre... Sve se ove igre igraju i u svatovima. Igra s prstenom, da se udari o vrata, buhin stolac, igra sa zrcalom, bumbar, bumbar za trojicu, šustar i slijepac. (IEF, 199/58, S. Stjepanov, *Pjesme, plesovi i običaji iz Ždala kotar Koprivnica*, 1956). Verestovanje je karakteristično za čitavu Podravinu.

²⁶ Pregledane su Matične knjige umrlih (dalje MKU) parohije Vojakovac 1887.–1906, MKU parohije Vojakovac 1935.–1949 te MKU parohije Vojakovac 1949.–2015. Knjige su pregledane krajem 2017. godine.

umrli, bez obzira na razlog smrti. Uzroci smrti koji su detektirani u razdoblju između 1900. i 1914. tipični su i za međuratno razdoblje (1918–41), a od 1900. parosi upisuju mnogo preciznije razloge smrti u matične knjige umrlih.

Razdoblje Drugoga svjetskog rata zanimljivo je zbog upisa nasilnih smrti koje je upisivao grkokatolički svećenik Josip Melenjuk koji je opsluživao parohiju Vojakovac. Razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata (1949–2015) zanimljivo je zbog relativno preciznih determiniranja razloga smrti. U tablici 4. vidljivo je koji su sve razlozi smrti bili zapisani u matice umrlih parohije Vojakovac. Neki su razlozi, iako su zapravo isti, navedeni pod različitim nazivima budući da su tako upisivani u maticu umrlih (npr. sušica i TBC). U tablici je navedeno 129 uzročnika smrti pojedinaca u parohiji Vojakovac. Treba imati u vidu da su mnogobrojni razlozi smrti bili nepoznati, posebno u doba prije Drugoga svjetskog rata pa su sveštenici upisivali razloge koji su im se činili bliskima stvarnom uzroku smrti (npr. probadanje, otok, otrovanje i slično). U prvom razdoblju, dakle između 1900. i 1914., vidljivo je da je bilo mnogo smrti nedonoščadi. Djeca su umirala iz raznoraznih razloga svega nekoliko sati nakon rođenja, ali i dva do tri mjeseca nakon poroda. Ponekad su u porodu umirale i majke jer u to vrijeme nije bilo stručnih babica koje bi bile u stanju izvesti komplicirane porode, odnosno nije bilo liječnika koji bi mogli kod kuće porađati žene jer su od njih često bili udaljeni i po nekoliko desetaka kilometara.²⁷ Pod razlog smrti parosi su najčešće upisivali slabost djeteta, nedonošče, teško rođeno, a ako bi se dijete mrtvo rodilo, upisivali su i mrtvorodeno.²⁸ Treba reći da, iako su takvi slučajevi bili bolni seljacima, osobito majkama, smrt male djece nije proživljavana tako teško kao u kasnijim vremenima, a osobito danas. U vrijeme prije Prvoga svjetskog rata posebno česta bolest od koje se umiralo bila je tuberkuloza. Sveštenici su pod razlog smrti najčešće upisivali sušicu, sušu, veliki kašalj, kašalj i slično. Pitanje je je li se uvijek radilo o tuberkulozi ili su pojedinci možda u to vrijeme umirali i od drugih bolesti o kojima se tada nije mnogo ili uopće ništa znalo, pa su sveštenici upisivali sušicu kao bolest od koje se često umiralo. Pobol od tuberkuloze je u našim krajevima uzeo maha u XIX. stoljeću. Kako statističke podatke o broju umrlih od tuberkuloze imamo tek od 1899., vidljivo je da od početka XX. stoljeća od sušice umire više ljudi nego od svih ostalih zaraznih bolesti zajedno. Godišnje je u Hrvatskoj umiralo u prosjeku 10 700 osoba starijih od sedam godina, dok od ostalih zaraznih bolesti umire oko

²⁷ Na području kotara Križevci 1940. je bilo 9 babica i 13 liječnika. (*Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939-26. kolovoza-1940*, sv. I, Zagreb 1940., str. 250–251).

²⁸ Na području kotara Križevci na 1000 stanovnika 1930./1931. godine rodilo se ispod 27,67 djece što je bilo iznimno nizak prosjek u odnosu na ostatak Hrvatske. Isti takav prosjek imali su i kotari Koprivnica, Đurđevac, Bjelovar, Grubišno Polje, Garešnica, Čazma, Sveti Ivan Zelina, Dugo Selo, Sisak, Pizarovina, Valpovo, Makarska, Ljubuški, Dubrovnik, Brač, Korčula, Hvar, Krk, Novi, Crikvenica, Sušak i Kastav. (*Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939-26. kolovoza-1940*, sv. I, Zagreb 1940., str. 277).

6500 osoba. Od ukupnoga broja umrlih u Hrvatskoj i Slavoniji između 1899. i 1908. godine na tuberkulozu opada 107 440 osoba.²⁹ Kao čest razlog smrti u tome se razdoblju navodi i vodena bolest te kap (ne specificira se radi li se o srčanoj ili o moždanoj kapi). Početkom stoljeća umiralo se i od ospica, hripavca, kozica, kašlja, upale pluća, šarlaha, difterije, griže i tifusa, zbog nemogućnosti liječenja spomenutih bolesti, odnosno neodlaska liječnicima koji su se od pojedinih naselja parohije Vojakovac nalazili relativno daleko. Kada sveštenici nisu znali objasniti od čega je pojedinac umro, pod razlog smrti upisivali su otok, bolest duše, probadanje, a u krajnjoj liniji i starost. Svatko tko je navršio više od 60 godina početkom XX. stoljeća predstavljao je staroga čovjeka, a kao razlozi smrti staraca najčešće su upisivani staračka slabost i starost. Stoga ne treba čuditi da je za najveći broj razloga smrti navedena starost (u čitavom promatranom razdoblju čak 245). U razdoblju Drugoga svjetskog rata stanovništvo je više stradavalo nasilnim smrtima, najčešće u ratnim pohodima raznoraznih vojski (Nijemaca, partizana i ustaša). Pod razloge smrti navođeni su razlozi: ubijen iz vatrenoga oružja, ubit, ubijen iz puške, ubijen bombom, ubijen noću, ubijen od mine i slično. Dakako, u mirnodopskom razdoblju takvih razloga smrti nije bilo. Čini se da su u tom razdoblju također vladale mnogobrojne zarazne bolesti, posebno tifus i griža koje su donosile razne vojske koje su prolazile Kalnikom, kao i iznimno loši higijenski i općenito životni uvjeti kalničkoga stanovništva. U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata dolazi do jasne diferencijacije prilikom određivanja bolesti od kojih su pojedinci umirali. Medicina je u to doba znatno napredovala, a stanovništvo je bilo spremno i potražiti liječničku pomoć, što je automatski značilo i određivanje dijagnoze. Iz početka je vidljivo da se rak navodi kao bolest od koje se općenito umire. Međutim, ne navode se posebno vrste raka (ili se navode tek u nekim slučajevima) od kojega je pojedinac preminuo. Vidljivo je također da dolazi do diferencijacije između srčane kapi (koja se navodi i kao šlag i infarkt) i moždane kapi, a kao posebna vrsta smrti navode se nesreće na cesti, koje su uslijedile osobito nakon sve veće motorizacije seoskoga stanovništva. U poslijeratnom razdoblju vidljivo je da je još uvijek bilo slučajeva tuberkuloze, slučajeva smrti od bruha, astme i žutice, bolesti koje su danas izlječive i operabilne. Također se kao uzroci smrti navode i bolesti kao što su šećerna bolest, gangrena, bolesti živaca i slično koje su također izlječive ako se njihovo postojanje ustanovi u ranijoj fazi. Potrebno je također napomenuti da su kvalifikacije koje su davali sveštenici prilikom upisa razloga smrti i u današnje doba vrlo šturi. Tako se pod razlogom smrti ponegdje nađe i kvalifikacija »bolest« ili kvalifikacija »jetra«, »gušterača«, »pluća«, »bolest mozga« i slično. Sasvim sigurno su te kvalifikacije tako iznesene zbog činjenice što su ih tako iznijeli rođaci koji su došli prijaviti smrt osobe.

²⁹ F. Husinec, *Franjo Gundrum Oriovčanin, Gradski fizik u Križevcima*, Križevci 2001., str. 30. Tuberkuloza je gotovo iskorijenjena nakon Drugoga svjetskog rata, kada se počeo koristiti penicilin u njezinu liječenju.

Tablica 4. Uzroci smrti u razdobljima između 1900. i 1914., 1941. i 1945. te 1949. i 2015. u parohiji Vojakovac³⁰

Bolest/razlog smrti	Broj umrlih i godina	Ukupan broj umrlih
Alkohol	1 (1978), 1 (1993)	2
Arterioskleroza	1 (1955)	1
Astma	1 (1953), 1 (1955), 1 (1963), 1 (1976)	4
Azijska gripa	1 (1957)	1
Bolest	1 (1999), 1 (2014)	2
Bolest bubrega	1 (1987), 1 (1999), 1 (2012)	3
Bolest duše	1 (1904)	1
Bolest mozga	1 (1984)	1
Bolest živaca od ratnih nepogoda	1 (1943)	1
Bolovala od bubrega	1 (1964)	1
Bruh	1 (1949), 1 (1951), 1 (1952), 1 (1955), 1 (1959)	5
Debilitas	1 (1903)	1
Difterija	1 (1907), 1 (1942)	2
Embolija pluća	1 (1984)	1
Fractura celebri	1 (1976)	1
Gangrena	1 (1994), 1 (2000), 1 (2008), 1 (2014)	4
Grčevi	1 (1914), 1 (1962)	2
Gripa	2 (1902)	2
Griža	2 (1943)	2
Gušterača	1 (1983)	1
Infarkt	2 (1993), 1 (1994), 2 (1995), 1 (1996), 1 (1997), 2 (1998), 2 (1999), 1 (2000), 2 (2001), 1 (2002), 1 (2004), 1 (2011)	17
Izljev krvi u mozak	1 (1986)	1
Izmučio se (?)	2 (1991)	2
Jetra	2 (1984), 1 (1985), 1 (2009)	4

³⁰ MKU parohije Vojakovac 1887.–1906, MKU parohije Vojakovac 1935.–1949 te MKU parohije Vojakovac 1949.–2015.

Kap	1 (1904), 1 (1905), 3 (1906), 1 (1908), 3 (1909), 2 (1945), 1 (1950), 1 (1951), 1 (1955), 2(1956), 4(1957), 1 (1958), 1 (1959), 1 (1962), 1 (1963), 1 (1969)	25
Kap pri padu s krova	1 (1959)	1
Kap u mozgu	1 (1975), 2 (1993), 2 (1994), 1 (1995), 2 (1996), 2 (1997), 2 (1998), 2 (1999), 1 (2000), 1 (2001), 1 (2002), 2 (2003), 2 (2004), 2 (2005), 1 (2006), 1 (2007), 1 (2008), 3 (2009), 5 (2010), 1 (2013)	35
Karcinom grla	1 (2005)	1
Kašalj	2 (1906), 2 (1908), 2 (1909), 1 (1910), 2 (1911), 3 (1913), 4 (1914)	16
Kašalj hripavac	1 (1902), 2 (1904), 1 (1905), 1 (1914), 1 (1944)	6
Katar želudca	1 (1941), 1 (1949), 1 (1951), 1 (1953), 1 (1955), 1 (1956), 1 (1959), 1 (1964), 1 (1992)	9
Kaverna i astma	1 (1962)	1
Klijenut i krvotok	2 (1904)	2
Kozice	1 (1904)	1
Leukemija	1 (1992), 1 (2004), 1 (2011)	3
Mrtvo rođeno	2 (1905), 1 (1907), 2 (1908), 3 (1910), 1 (1911)	9
Nađen mrtav	1 (1958)	1
Nedonošče	1 (1905), 1 (1906), 4 (1907), 1 (1908), 1 (1909), 1 (1910), 4 (1911), 6 (1913), 4 (1914), 1 (1942), 3 (1943), 1 (1945)	28
Nema podatka	1 (1954), 2 (1958), 1 (1959), 3 (1960), 1 (1962), 1 (1976), 1 (1992), 1 (1994), 1 (1996)	12
Neoplasma celebri	1 (1903)	1
Nesreća na cesti	1 (1972), 1 (1973), 2(1983)	4
Od čira na želucu	1 (1910)	1
Od srca	1 (1905), 1 (1954), 1 (1955), 1 (1959), 1 (1986)	5
Oduzetost	1 (1999)	1
Ospice	1 (1906), 1 (1908)	2
Otkazivanje vitalnih organa	1 (2012)	1
Otok	1 (1903), 1 (1904), 1 (1908), 2 (1909), 3 (1910), 4 (1911), 2 (1912), 2 (1913), 2 (1914)	18
Pala sa štale	1 (1911)	1

Paraliza	1 (1970), 1 (1978)	2
Pluća	1 (1987), 1 (2011), 1 (2012), 1 (2014)	4
Poginuo u željezničkoj nesreći	2 (1972)	2
Poginuo za traktorom	1 (1986)	1
Porod	1 (1943)	1
Posjeklina na glavi	1 (1912)	1
Posledica operacije srca	1 (1966)	1
Posledice ratovanja	1 (1992)	1
Prehlada	1 (1902), 1 (1955)	2
Probadanje	3 (1908)	3
Proljev	1 (1950)	1
Rak	1 (1943), 1 (1944), 1 (1950), 1 (1951), 1 (1953), 1 (1958), 1 (1961), 1 (1962), 1 (1964), 1 (1968), 2 (1973), 1 (1974), 2 (1978), 1 (1980), 2 (1983), 2 (1986), 1 (1993), 1 (1998), 2 (1999), 3 (2000), 1 (2001), 2 (2002), 3 (2006), 2 (2007), 1 (2008), 1 (2009), 3 (2010), 1 (2011), 4 (2012), 2 (2013), 3 (2014), 2 (2015)	52
Rak debelog crijeva	1 (1973)	1
Rak gušterače	1 (1992)	1
Rak jetre	2 (1994), 2 (1996), 1 (1997), 1 (1998), 1 (1999), 1 (2003)	8
Rak na maternici	1 (1953), 1 (1956)	2
Rak na plućima	1 (1999), 1 (2002), 1 (2004)	3
Rak rana	1 (1941)	1
Reuma	1 (1907)	1
Reumatizam	1 (1904)	1
Samoubistvo u bunaru	1 (1955), 1 (2003)	2
Samoubistvo vješanjem	1 (1972), 1 (1979)	2
Samoubojstvo (otrovao se)	1 (1997)	1
Skleroza	1 (1988), 1 (2001), 1 (2002)	3
Slabo razvijeno	1 (1909), 2 (1914)	3

Slabost	1 (1901), 2 (1902), 1 (1904), 2 (1905), 4 (1906), 2 (1907), 1 (1908), 2 (1909), 8 (1910), 6 (1911), 5 (1912), 6 (1913), 4 (1914), 2 (1954), 1 (1955), 1 (1957), 1 (1963)	49
Slabost srca	1 (1962), 1 (1985), 1 (1986), 2 (1987), 1 (1988), 1 (1990), 3 (2009), 1 (2010), 3 (2012), 1 (2013), 3 (2014), 1 (2015)	19
Srčana bolest	1 (1961), 1 (1968), 2(1983), 1 (1985), 1 (2003), 1 (2010)	7
Srčana kap	1 (1903), 1 (1943), 1 (1953), 1 (1963), 1 (1971), 2(1972), 1 (1973), 1 (1976), 1 (1981), 1 (1984)	11
Srčani grčevi	1 (1962)	1
Staračka bolest	1 (1999)	1
Starost	1 (1901), 5 (1903), 2 (1911), 1 (1912), 2 (1913), 6 (1914), 1 (1941), 8 (1942), 12 (1943), 5 (1944), 4 (1945), 2 (1949), 1 (1950), 2 (1951), 3 (1952), 5 (1953), 4 (1954), 1 (1955), 9 (1956), 5 (1957), 4 (1958), 3 (1959), 1 (1960), 3 (1961), 2 (1962), 2 (1963), 5 (1964), 2 (1966), 1 (1967), 7 (1969), 6 (1970), 3 (1971), 11 (1972), 5 (1973), 5 (1974), 3 (1975), 4 (1977), 2 (1978), 3 (1979), 4 (1980), 5 (1981), 4 (1982), 2 (1983), 2 (1984), 4 (1985), 3 (1987), 1 (1988), 3 (1989), 3 (1990), 1 (1991), 4 (1992), 4 (1994), 6 (1995), 3 (1996), 1 (1997), 2 (1999), 3 (2000), 4 (2001), 3 (2002), 6 (2003), 3 (2004), 5 (2005), 1 (2006), 3 (2007), 2 (2009), 6 (2011), 1 (2012), 3 (2013), 2 (2014)	245
Starost i bolest pluća	1 (1986)	1
Stradao od puške	1 (1909)	1
Suha bolest	3 (1903), 1 (1912), 2 (1914)	6
Sušica	1 (1960)	1
Šarlah	1 (1906), 4 (1907), 1 (1908)	6
Šećerna bolest	1 (1982), 1 (2001), 1 (2013)	3
Škrlet	2 (1907)	2
Šlag	1 (1941), 1 (1942), 3 (1971), 2 (1988), 1 (2007)	8
TBC	1 (1901), 3 (1902), 6 (1903), 6 (1904), 9 (1905), 13 (1906), 4 (1907), 15 (1908), 9 (1909), 7 (1910), 5 (1911), 2 (1912), 3 (1913) 1 (1914), 2 (1942), 1 (1943), 7 (1944), 1 (1945), 1 (1949), 2 (1950), 1 (1963), 1 (1964)	100
TBC kosti	1 (1950), 1 (1951)	2

Teško rođeno	1 (1909)	1
Tifus	1 (1904), 1 (1907), 1 (1943), 1 (1944), 2(1945)	6
Trakavica	1 (1909), 1 (1912)	2
Trbušna bolest	1 (1942), 1 (1943)	2
Trbušni otok	1 (1945)	1
Trbušni tifus	1 (1943)	1
Tromboza	1 (1988)	1
Trovanje	1 (1968)	1
Tumor	1 (1970)	1
U porodu	1 (1909)	1
Ubijen bombom	1 (1943)	1
Ubijen iz puške	4 (1944)	4
Ubijen iz vatrenog oružja	8 (1943), 5 (1944)	13
Ubijen noću	1 (1943)	1
Ubijen od mine	1 (1945)	1
Ubijen od noža	1 (1912)	1
Ubijen po vojsci	1 (1943), 4 (1944)	5
Ubijena nepoznato kako	1 (1952)	1
Ubio ga konj	1 (1954)	1
Ubio grom	1 (1950), 1 (1974)	2
Ubio se iz nesmotrenosti bombom	1 (1943)	1
Ubit	7 (1945)	7
Umro iz rane od oružja	1 (1943)	1
Upala crijeva	1 (1942)	1
Upala mozga	1 (1951), 1 (1955)	2
Upala pluća	1 (1905), 1 (1908), 1 (1910), 2 (1911), 1 (1943), 2 (1960), 1 (1961), 1 (1964), 1 (2000)	11
Upala porebrice	1 (1942)	1
Veliki kašalj	1 (1901), 1 (1903)	2

Vodena bolest	1 (1903), 1 (1904), 3 (1905), 1 (1906), 1 (1907), 1 (1908), 1 (1909), 1 (1910), 1 (1944), 2 (1950), 2 (1951), 1 (1955), 1 (1956), 1 (1961), 1 (1962), 2 (1969)	21
Zapaljenje crijeva	1 (1903), 1 (1904)	2
Zapaljenje pluća	1 (1902), 3 (1903), 1 (1907)	5
Zapetljaj crijeva	1 (1951)	1
Zaplitaj crijeva	1 (1904)	1
Zastoj crijeva	1 (2012)	1
Zatrovana hrana	1 (1914)	1
Želučana bolest	1 (1944)	1
Živčana bolest	1 (1943)	1
Živčano rastrojena	1 (1949), 1 (1978), 1 (2000)	3
Žutica	1 (1950)	1

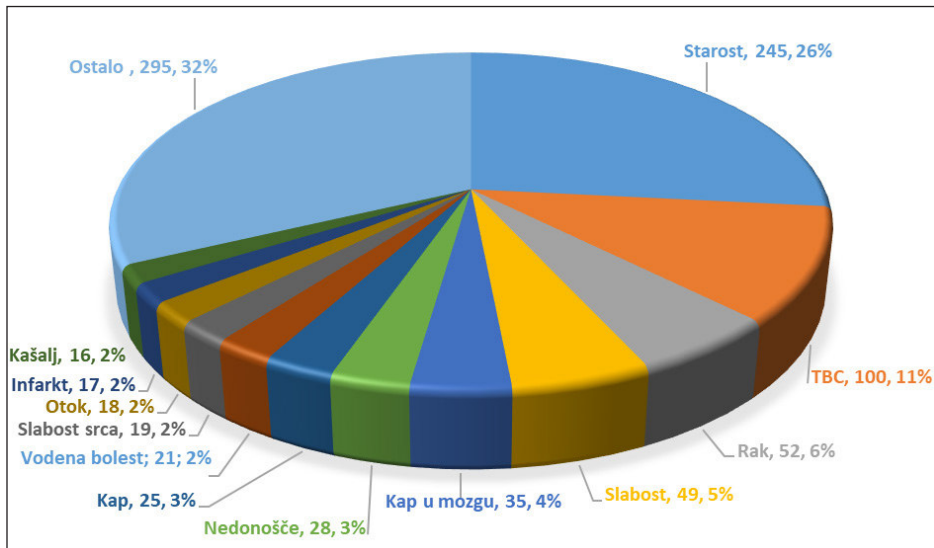
Zaključak

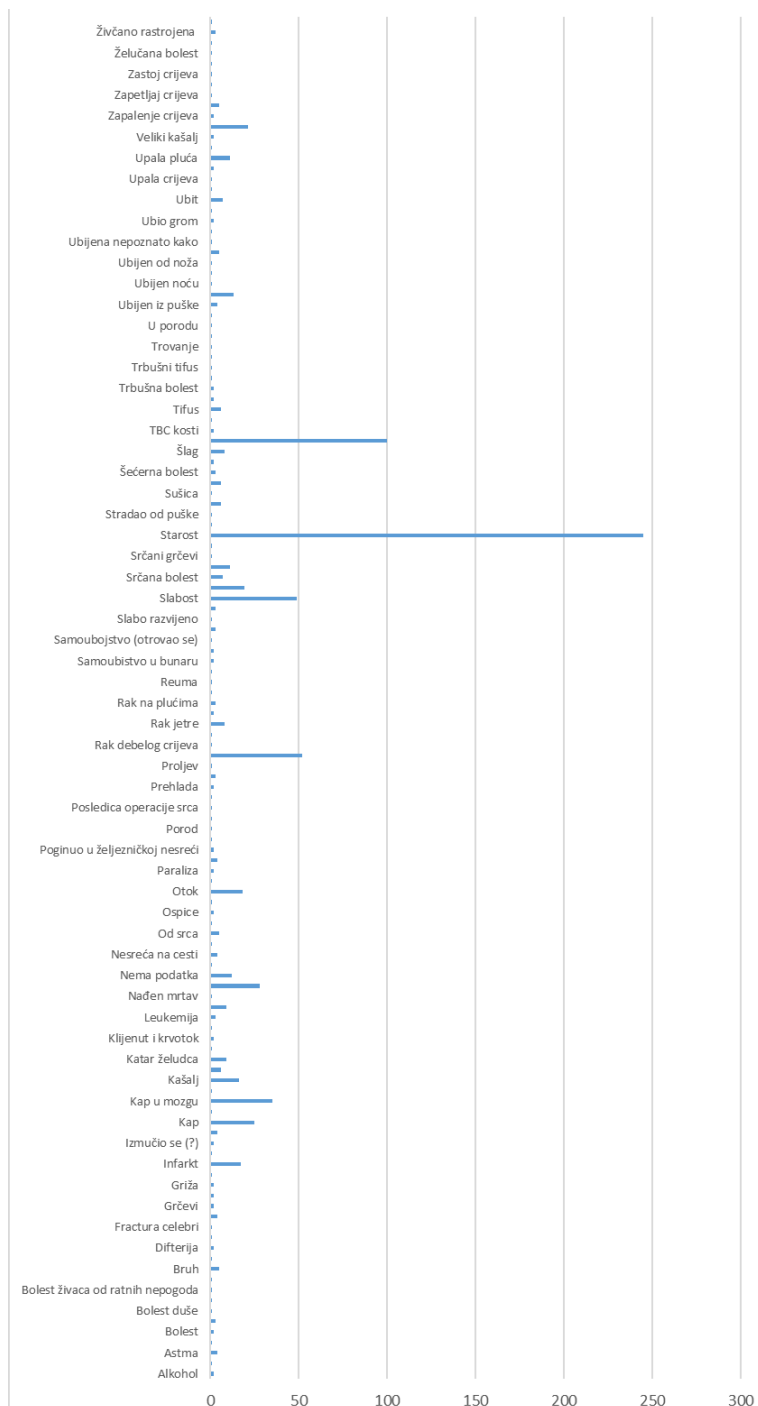
Parohija Vojakovac pokraj Križevaca predstavlja malu zajednicu pravoslavnih vjernika koja egzistira od XVI. stoljeća, a koja se tijekom XX. stoljeća brojčano znatno smanjila. Naime, demografski pad ove parohije uzrokovan je stradanjima Srba križevačkoga područja u Drugom svjetskom ratu, depopulacijom sela, etnomimikrijom i asimilacijom koja je posebno izražena kod Srba u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Na temelju jedne mikrostudije, kao što je istraživanje uzroka smrti, na području parohije Vojakovac moguće je vidjeti koliko se promijenio način života u razdoblju od svega stotinu godina. Promjena uvjeta života uzrokovala je i promjene u razlozima i načinima umiranja.

Usmeni iskazi kazivača i matične knjige umrlih parohije Vojakovac daju nam mogućnosti da zaključimo koliko su se običaji vezani za smrt i razlozi smrti promijenili u razdoblju od početka XX. stoljeća do današnjih dana. Iz istraživanja je također vidljivo koliko je medicina napredovala u XX. stoljeću. Naime, od bolesti od kojih su ljudi umirali početkom XX. stoljeća krajem istoga stoljeća više nije bilo smrtnih slučajeva. Iako je medicina napredovala i uspjela pronaći lijekove za brojne bolesti, u drugoj polovici XX. stoljeća pojavile su se nove bolesti za koje još lijekovi ne postoje. Ljudski životni vijek je znatno produžen, ali se ponekad čini da je kvaliteta života smanjena. Činjenica da je 1902. godine prosjek života na području parohije Vojakovac iznosio 25,8 godina, 1907. godine 12,52 (budući da je bilo mnogo nedonoščadi i smrti male djece), 1949. godine 50,5, 1969. godine 80,14, a 1999. godine ljudi su u prosjeku živjeli 73,21 godine, govori o tome koliko se u XX. stoljeću produžio prosječni

životni vijek. Današnji način života i ishrane uzrokovao je pojavu novih teških bolesti koje uzimaju sve više života. Uz moždani i srčani udar, među bolestima koje danas uzimaju najviše života prednjači rak.

Graf 2. Uzroci smrti na području parohije Vojakovac

LITERATURA

- Adamček**, Josip i suradnici, *Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, (Grada), Zagreb 1985.
- Čapo Žmegač**, Jasna i sur., *Etnografija, svagdan i blagdan hrvatskog puka*, Zagreb 1998.
- Feletar**, Dragutin, *Podravina, Općina Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti, knjiga I*, Koprivnica 1989.
- Grujić**, Radoslav, »Najstarija srpska naselja po severnoj Hrvatskoj«, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, god. 1, br. 2, Beograd 1912., str. 153–167.
- Horbec**, Ivana, *Zdravlje naroda – bogatstvo države. Prosvijećeni apsolutizam i počeci sustava javnoga zdravstva u Hrvatskoj*, Zagreb 2015.
- Husinec**, Franjo, *Franjo Gundrum Oriovčanin, Gradski fizik u Križevcima*, Križevci 2001.
- Kašić**, Dušan, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 2004.
- Leček**, Suzana, »Seljačka obitelj u Hrvatskoj 1918. – 1960. Metoda usmene povijesti (oral history)«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 29, (1996), str. 249–265.
- Leček**, Suzana, »Struktura seljačke obitelji Prigorja i Hrvatskog zagorja (1918.–1941.)«, *Časopis za suvremenu povijest*, 31/2, 1999., str. 279–305.
- Markešić**, Ivan (ur.), *Čovjek i smrt: teološki, filozofski, bioetički i društveni pristup*, Zagreb 2017.
- Miholek**, Vladimir, »Pogrebni običaji u Đurđevcu«, *Podravski zbornik*, sv. 28, Koprivnica 2002., str. 145–160.
- Petrić**, Hrvoje, **Škiljan**, Filip, *Iz povijesti Srba u Koprivničko-križevačkoj županiji*, Zagreb 2019.
- Srpska pravoslavna crkva, Mitropolija Zagrebačko-ljubljanska, *Pregled stanja-Šematizam*, Zagreb 2009.
- Škiljan**, Filip, »Prisilno iseljavanje Srba iz Podravine i Kalničkog prigorja u ljeto i ranu jesen 1941.«, *Cris*, god XIV, br. 1 (2012), 342–364.
- Škiljan**, Filip, »Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci u vrijeme NDH«, *Cris*, XVII/1 (2015), 97–107.
- Winter**, Marija, »Tri najvažnija momenta u životu čovjeka«, *Podravski zbornik*, Koprivnica 1987., 153–161.

ARHIVSKI IZVORI

- HAZU (Hrvatska akademija znanosti umjetnosti), Odjel za etnologiju, NZ 84, F. Židovec, *Etnografska grada iz Podravine (Đurđevac)*, 5. travnja 1954.
- HDA (Hrvatski državni arhiv), MKU (Matična knjiga umrlih) parohije Vojakovac 1887.–1906.
- HDA, MKU parohije Vojakovac 1935.–1949.
- IEF (Institut za etnologiju i folkloristiku), 199/58, S. Stjepanov, *Pjesme, plesovi i običaji iz Ždale kotar Koprivnica*, 1956.
- SPC (Srpska pravoslavna crkva), Mitropolija Zagrebačko-ljubljanska, MKU parohije Vojakovac 1949.–2015.

OBJAVLJENI IZVORI

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo 1932.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. u Kraljevini Jugoslaviji, knjiga II, Prisutno stanovništvo prema veroispovesti, Beograd 1938.

Gelo, Jakov, **Crkvenčić**, Ivan, **Klemenčić**, Mladen, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880-1991. po naseljima*, Zagreb 1998.

Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939-26. kolovoza-1940, sv. I, Zagreb 1940.

Zakon od 24. siečnja 1894. o uređenju zdravstvene službe u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji i provedbeni naputci k istomu od 15. lipnja 1895. br. 20.315 i br. 24.209, Zagreb 1894.

KAZIVAČI

D. Š. (r. 1937), Duga Rijeka

N. D. (r. 1934), Veliki Poganac

D. J. (r. 1940), Segovina

M. J. (r. 1928), Segovina

N. B. (r. 1930), Prkos

V. V. (r. 1947), Javorovac

M. V. (r. 1932), Javorovac

N. V. (r. 1930), Bolfan

N. R. (r. 1934), Pobrđani

CAUSES OF DEATH IN THE PARISH VOJAKOVAC NEAR KRIŽEVCI FROM 1900 TO 1914, 1941 TO 1945, AND 1949 TO 2015

Filip Škiljan

The Institute for Migration and Ethnic Studies, Zagreb

filip.skiljan@imin.hr

ABSTRACT: Vojakovac is the centre of a small parish located north of Križevci, on the southern slopes of Kalnik. The Orthodox population settled in that area in larger numbers during the 16th century. The author offers an overview of the demographic development of the parish Vojakovac, and concludes that the number of Serbs in the parish fell during the 20th century due to World War II related deaths, migration to larger urban areas, assimilation, and ethnomimicry. He also presents information on the causes of death in the parish in various periods during the 20th century. This data was drawn from registers of deaths of the parish Vojakovac, which are kept in the Archive of the Serbian Orthodox Church, Metropolitanate of Zagreb and Ljubljana in Zagreb. The author also examines customs related to death and dying in the foothills of Kalnik and in the Podravina region, among both Serbs and Croats.

Keywords: *Serbs; Vojakovac; Koprivnica-Križevci County; Križevci; customs*

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje-Nekomercijalno (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Sadržaj smijete umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti i prerađivati ga, uz obvezno navođenje autorstva, te ga koristiti samo u nekomercijalne svrhe.